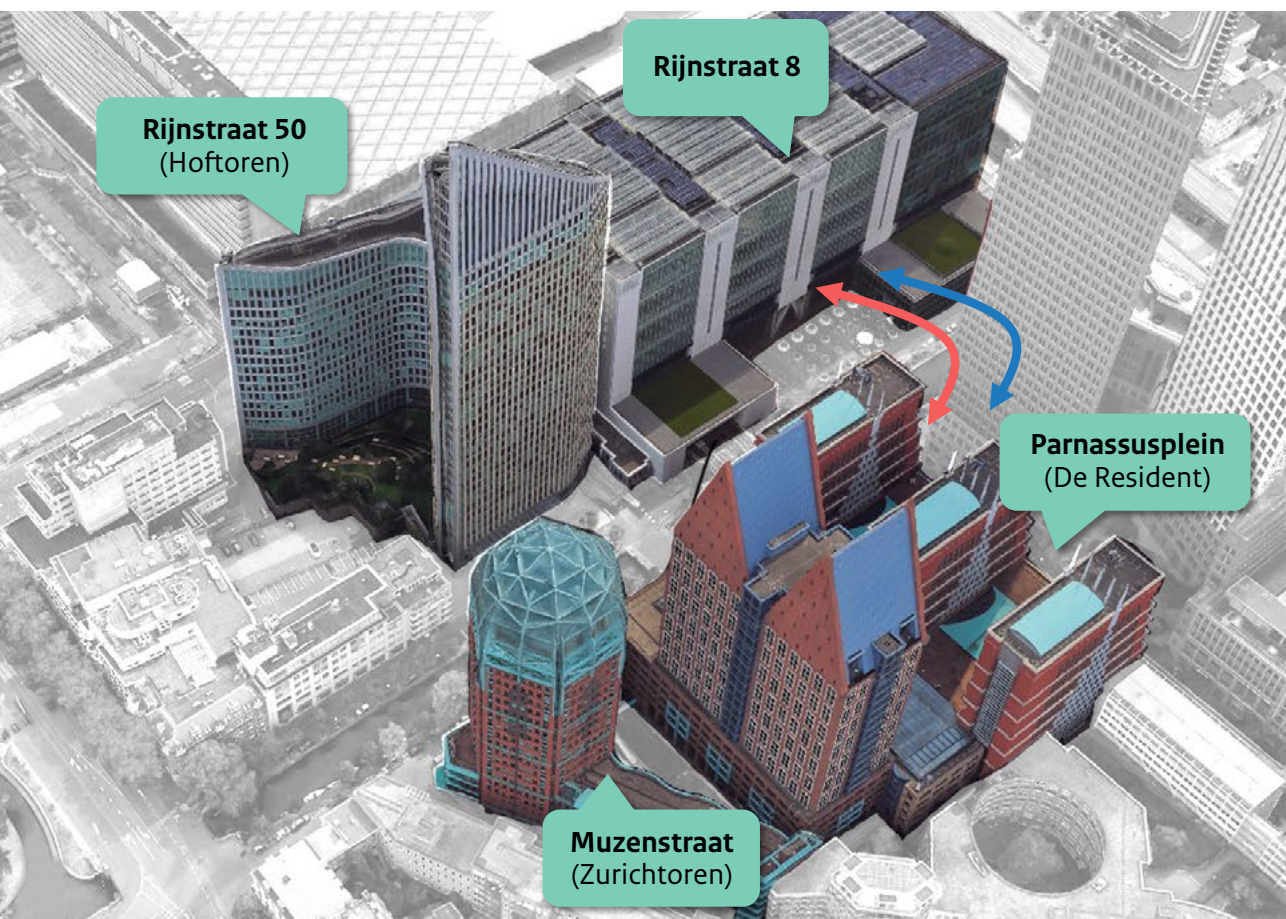

ERDH in beeld

*Samenwerken en gebouwoverstijgend vormgeven
aan de energietransitie en weerbare gebouwen*

Woord vooraf

De urgentie van klimaatverandering en de ambitie om te voldoen aan internationale klimaatafspraken hebben de basis gelegd voor het programma EnergieRijk Den Haag (ERDH). Dit programma is ontstaan uit een samenwerking tussen drie bestuurslagen; het Rijk, vertegenwoordigd door het Rijksvastgoedbedrijf en het Directoraat Generaal Digitalisering en Overheidsorganisatie, de Gemeente Den Haag en de Provincie Zuid-Holland.

Samen verduurzamen

In de eerste programmaperiode 2019 - 2023 is een netwerk van partners uitgebouwd – vertegenwoordigd door een adviesraad – dat samen met de drie overheidsorganisaties werkt aan het realiseren van een gedeelde ambitie. Die ambitie luidt kort samengevat ‘het gezamenlijke vastgoed – zo mogelijk in samenhang – in Den Haag versneld verduurzamen’. In de ‘Green Citydeal EnergieRijk Den Haag’ die partijen gezamenlijk ondertekenden, hebben Rijk, provincie en gemeente daarom afgesproken het energieverbruik en het vastgoed zo mogelijk al in 2040 verduurzaamd te hebben. Het programma ERDH hanteert daarbij een gebouwoverstijgende aanpak om het (semi-) publieke vastgoed zo mogelijk in samenhang duurzaam en weerbaar te maken.

Deze ambitie sluit aan bij de doelen van het Klimaatakkoord van Parijs en de nationale en regionale klimaatdoelstellingen. Het programma draagt ook bij aan de uitvoering van het Haags Klimaatakkoord met de ambitie Den Haag versneld klimaatneutraal te maken en aan het Europese initiatief ‘Climate Neutral Cities’. Het programma ERDH wil hiermee als een inspirerend en navolgbaar voorbeeld dienen voor de rest van Nederland om de energietransitie in de gebouwde omgeving programmatisch, in goede samenwerking en innovatief aan te pakken.

Weerbare gebouwen

Waar het programma zich in de eerste fase vooral richtte op duurzame gebouwen is daar tegen de achtergrond van geopolitieke ontwikkelingen nadrukkelijk ook de notie van ‘weerbare gebouwen’ bijgekomen. En weerbaarheid en verduurzaming gaan hand in hand. Immers, hoe minder energie er wordt gebruikt en hoe meer de benodigde energie uit duurzame en lokale bronnen afkomstig is (wind/zon/WKO), hoe minder groot de (financiële) afhankelijkheid van externe (fossiele) bronnen/landen is.

Netcongestie

Ondertussen is de druk op het elektriciteitsnet als gevolg van de sterk gestegen vraag naar elektriciteit zo groot dat voor het merendeel van Nederland netcongestie is afgeroepen. Heel concreet betekent dit voor de ERDH-partners in Den Haag dat geen nieuwe vermogenscontracten met de netbeheerder kunnen worden afgesloten en dat bestaande contracten niet kunnen worden uitgebreid. Netcongestie vormt hiermee een ernstige bedreiging voor de continuïteit van de bedrijfsvoering van organisaties.

Nu de samenhang en de ontwerpprincipes van ERDH (duurzaam/weerbaar/samen) en de oriëntatie op lokale energiebronnen (opwek/opslag) zo nauw met elkaar verweven zijn, richt het programma zich de komende periode nadrukkelijk ook op het onderwerp netcongestie. Dit wordt zichtbaar in de actieplannen en prioriteiten.

In deze uitgave presenteren we de opgave in ons werkgebied en delen we een selectie van onze methodieken, inspirerende voorbeelden en *best practices*. Een verdere verdieping hierop vindt u op www.energierijkdenhaag.nl.

Wilt u meer weten over ons programma, onze aanpak en de in de uitgave gepresenteerde voorbeelden dan kunt u met mij contact opnemen.

Frans Deeleman

Programmadirecteur EnergieRijk Den Haag
postbus.erdh@rijksoverheid.nl

FOTO | Bas Kijzers

Inhoud

Woord vooraf	3
<i>Samen verduurzamen</i>	3
<i>Weerbare gebouwen</i>	3
<i>Netcongestie</i>	3
ERDH: onze opgave	6
<i>Bij ERDH aangesloten maatschappelijke vastgoedpartijen</i>	7
ERDH: onze werkwijze	8
<i>Een gebouwverstijgende aanpak</i>	8
<i>Samenwerken als basis voor succes</i>	9
<i>Aansprekende pilots en toepassingen</i>	10
<i>Aanpak reikt verder dan Den Haag; opschalen en doorstempelen</i>	10
<i>Netcongestie als versneller</i>	10
ERDH: aansprekende casussen	11
<i>Warmteconvenant</i>	11
<i>Intentieovereenkomst Flexvermogen</i>	12
<i>Eerste binnenstedelijke energiehub Parnassusplein</i>	13
<i>De Stadsbatterij</i>	14
<i>Gebouwverstijgend koppelen van Warmte-Koude-Opslag (WKO)</i>	15
<i>Warmte-Koude-Opslag (WKO) onder de Hofvijver</i>	16
<i>700 innovatieve zonnepanelen op Rijksmonument</i>	17
<i>Groene daken bruggebouwen over de Utrechtse Baan Oost en West</i>	18
ERDH: onze netcongestie-aanpak	19
<i>ERDH-energietransitie advies</i>	20
<i>ERDH-vermogens- en flexscan</i>	20
<i>Energiehub voor de World Forum-gebied: IZ-net</i>	21
<i>Diepenhorstlaan 20, Rijswijk</i>	22
<i>Beatrixkwartier</i>	22
<i>Samenwerken met OV-vervoerder HTM</i>	22
<i>Aanpak batterij-opslag Rijksvastgoedbedrijf</i>	22
<i>Slim & Duurzaam ruimtegebruik</i>	23
ERDH: Kennisdelen, opschalen en doorstempelen	24
ERDH: onze agenda	26
<i>Vastgoedportefeuille Paris Proof</i>	26
<i>Implementatie coaches</i>	28
ERDH: de gebouwen in ons werkgebied	30
<i>Overzicht van ERDH-publicaties</i>	40

ERDH: onze opgave

De ERDH-partners gemeente Den Haag, provincie Zuid-Holland en Rijksvastgoedbedrijf staan voor een enorme opgave bij het verduurzamen van de energievoorziening van meer dan 2 miljoen m² BVO gebouwen. De problematiek van de netcongestie geeft extra urgentie om die energietransitie vorm te geven. Een duurzame, robuuste en weerbare energievoorziening die minder afhankelijk is van externe energiebronnen is tegen de achtergrond van geopolitieke spanningen in de wereld voor alle partijen, vastgoedeigenaren, netwerkbedrijf Stedin en energieleveranciers zoals Eneco in korte tijd een topprioriteit geworden.

Gemeente, provincie en Rijk en aangesloten partijen streven allen een klimaatneutrale energievoorziening na, waarbij het tempo van deze transitie per aangesloten organisaties kan variëren. Natuurlijke momenten van meerjarenonderhoud en renovatie geven richting aan de planning hiervan.

Met een Green Citydeal sloegen partijen de handen ineen om in de geest van de Klimaatakkoorden van Parijs in Den Haag vorm te geven aan het verduurzamen van de energievoorziening van een groot aantal overheids- en semi-overheidsgebouwen in het centrum van Den Haag. Vanaf 2024 richt ERDH zich ook op het Worldforum-gebied met veel internationale organisaties en musea en andere locaties in (groot) Den Haag.

Namens de drie overheden werd [de Green Citydeal](#) ondertekend door de de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de gedeputeerde Duurzaamheid van de provincie Zuid-Holland en de wethouder Duurzaamheid van de gemeente Den Haag. Ook de bestuurders van de andere deelnemende organisaties ondertekenden de Green Citydeal. Inmiddels bestaat de alliantie uit vijftien partners.

“ Samenwerken is werkelijk niet de eenvoudigste opgave. Zeggen dat je vaart wilt maken is één, maar aan alleen enthousiasme heb je niets om daadwerkelijk die energietransitie vorm te kunnen geven.”

Directeur Inkoop, Facilitair- en Huisvestingsbeleid van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, opdrachtgever programma ERDH en voorzitter van de stuurgroep ERDH **André Weimar**

Bij ERDH aangesloten maatschappelijke vastgoedpartijen

Unie van Waterschappen	SER	Haaglanden Medisch Centrum	Hogeschool Inholland
Haagse Hogeschool	Nationale Politie	Aiber	Dienst van het Koninklijk Huis
Facilicom Solutions	Invesis	BNG	Raad voor de Rechtspraak
Rijksvastgoedbedrijf	Gemeente Den Haag	Provincie Zuid-Holland	

ERDH: onze werkwijze

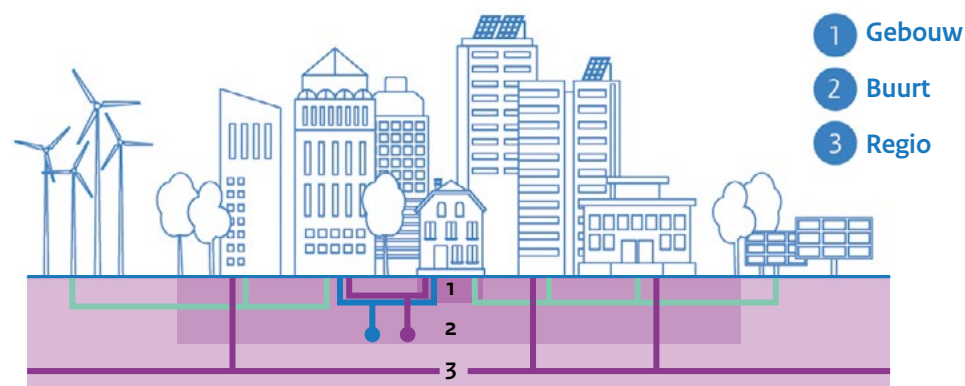
Het programma EnergieRijk Den Haag leunt in essentie op twee pijlers:

1. Het inzicht dat energie- en installatieconcepten in de regel slimmer *gebouwoverstijgend* gerealiseerd kunnen worden dan in de traditionele gebouw - voor - gebouw-aanpak. Zo realiseren we duurzame en weerbare oplossingen die anders niet kunnen of later alleen tegen veel hogere kosten gerealiseerd kunnen worden;
2. *Samenwerken* met andere stakeholders in het gebied, zoals andere overheden, vastgoedeigenaren, energiebedrijven, netbeheerders, etc., is een voorwaarde om succesvol de energietransitie en weerbare gebouwen mogelijk te maken.

Tegen deze achtergrond ontwikkelen we aansprekende pilots en komen we in samenwerking met partijen tot innovatieve aanpakken die zonder die samenwerking niet mogelijk zouden zijn. Hierbij hebben we steeds de mogelijkheden van het opschalen en 'doorstempelen' van onze kennis en ervaring op het netvlies.

Een gebouwoverstijgende aanpak

In gesprek met de rollen portefeuillemanagement, assetmanagement en objectmanagement verkennen we de mogelijkheden van een robuuste, duurzame energietransitie met oog voor natuurlijke momenten in het onderhoud van gebouwen, zoals het in meerjarenprogramma's opgenomen onderhoud of renovaties. Inmiddels zijn voor de meeste Rijksgebouwen in het centrumgebied van Den Haag transitiepaden opgesteld met hierin de benodigde maatregelen om in 2040 aan de Rijks klimaatdoelstellingen te kunnen voldoen.

FIGUUR 1 | Ruimtelijke verdeling van het energievraagstuk binnen de Trias Territoria.

Samenwerken als basis voor succes

Samenwerken zien wij als voorwaarde om de energietransitie mogelijk te maken. Samen met het consortium 'Nieuwe Energie', onze partners Rijksvastgoedbedrijf, provincie Zuid-Holland en gemeente Den Haag, onze andere partners en diverse partijen in ons werkgebied zoals de HTM, netbeheerder Stedin en energieleverancier Eneco. In deze samenwerkingen kijken we over de grenzen van ieders deelbelang heen om zo samen de grote transitieopgaven aan te gaan. Horizontaal de energietransitie mogelijk maken, noemen we dat. Met wetenschappelijk onderzoek, handreikingen, artikelen, masterclasses en presentaties delen we onze kennis en ervaring binnen en buiten Den Haag om een versnelling in de energietransitie mogelijk te maken.

Onze partners brengen in de ERDH-Adviesraad hun uitdagingen en hun ervaringen mee en dragen bij aan het toepassen van door ERDH ontwikkelde aanpakken. De ERDH-Stuurgroep ziet toe op onze programmering en toetst periodiek de voortgang daarvan. De stuurgroep is ook het platform van samenwerken in vertrouwen waardoor we met onze partners ook in korte tijd afspraken hebben kunnen maken over de aanpak van netcongestie.

In samenwerking met het hoger onderwijs zag een drietal wetenschappelijke publicaties het licht waarin de ontwikkeling en implementatie van het programma EnergieRijk Den Haag centraal staat. Inmiddels worden in samenwerking met hogescholen Inholland en de Haagse Hogeschool ook voorbereidingen getroffen voor het ontwikkelen van een (post-)HBO-leergang energietransitie. Ook start dit jaar een professional doctor promovendus (PD) die het ontwikkelen van herhaalbare, schaalbare en bestuurbare systeemkaders voor energie- en infrastructuurvraagstukken in een omgevingsgerichte context met energiehubs centraal stelt in zijn onderzoek.

“Met de grootste vastgoedportefeuille van Nederland kunnen we de energietransitie aanjagen.”

Rijksvastgoedbedrijf directeur Transitie en Projecten **Majorie Jans**

Aansprekende pilots en toepassingen

Binnen EnergieRijk Den Haag is er ruimte voor vernieuwing, innovaties en experimentele aanpakken. Zo ontstaan initiatieven als de Stadsbatterij in de binnenstad van Den Haag, gebouwoverstijgende koppelingen van energiesystemen met Warmte-Koude-Opslagen (WKO's) en gedeelde contractvermogens. Of het plaatsen van thermische zonnepanelen op een monumentaal pand waarbij we zowel de zonnestroom als de warmte benutten. Van de resultaten leren we om het in het vervolg beter te kunnen doen en onze kennis te delen met al diegenen die vormgeven aan de energietransitie in Nederland.

Aanpak reikt verder dan Den Haag; opschalen en doorstempelen

Opgedane ervaringen delen we met partners, passen we toe op andere locaties en dragen we op velerlei manieren uit. Op basis van onze ervaringen schalen we op van experiment naar reguliere productie, zoals bij de grootschalig doorlichten van alle 80 Rijkspanden in Den Haag op energiegebruik als opmaat naar gebouwtransitie en aanpakken tegen de netcongestie. Doorstempelen noemen we dat; het toepassen en opschalen om zo de energietransitie te helpen versnellen. Met masterclasses over onder andere de nieuwe Energiewet en energiehubs delen we onze kennis en ervaring met professionals die vormgeven aan de energietransitie. Ook verkennen we het opschalen van EnergieRijk naar andere steden in Nederland, zoals Utrecht en Arnhem.

Netcongestie als versneller

We benutten de urgentie van netcongestie om partijen bij elkaar te brengen, data en kennis uit te wisselen en samenwerking te bevorderen. De in juni 2025 overeengekomen Intentieovereenkomst Flexvermogen is een uitvloeisel daarvan; ERDH-partners, openbaar vervoerder HTM, het Rijk en Stedin hebben hierin afspraken gemaakt om gezamenlijk de netcongestie het hoofd te bieden. We ontwikkelden hiervoor een schaalbare aanpak met verschillende 'tools' met als doel om gebouw-eigenaren uit de brand te helpen én netbeheerder Stedin te ondersteunen bij het vinden van oplossingen voor dit probleem. De netcongestieproblematiek bevestigt onze overtuiging en ervaring dat in samenwerking een gebouwoverstijgende aanpak meer mogelijkheden biedt om netcongestie te verzachten en een weerbare energievoorziening mogelijk te maken. Bijvoorbeeld met het delen van contractvermogens, het delen van een netaansluiting (*cable-pooling*), het slimmer en beter benutten van WKO's en het ontwikkelen van binnenstedelijke energiehubs.

“De energietransitie is het beste wapen om Nederland energie-onafhankelijker te maken.”

Inholland lector Slimme Materialen voor de Energietransitie **Rogier Nijssen**

ERDH: aansprekende casussen

Het ERDH-programma heeft diverse aansprekende werkwijzen en methodieken opgeleverd die een bijdrage hebben geleverd aan het versnellen van de energietransitie. Een selectie hiervan:

Warmteconvenant

Om het stadsverwarmingsnet te kunnen verduurzamen hebben Rijksvastgoedbedrijf, provincie Zuid-Holland, BAM, Unie van Waterschappen, Nationale Politie, Haaglanden Medisch Centrum en Eneco in oktober 2023 met elkaar afspraken gemaakt over het uitwisselen van data en samen onderzoek doen naar mogelijkheden van het verlagen van de aanvoertemperatuur van het stadsverwarmingsnet. Bijvoorbeeld met de 'testen temperatuurverlaging' bij alle gebouwen van de ondertekenaars van het warmteconvenant. Zo hebben we verkend of een lagere aanvoertemperatuur van het stadsverwarmingsnet kan samengaan met een goed werkcomfort voor medewerkers, verminderd energiegebruik en minder CO₂-uitstoot. Met de resultaten van deze testen kan warmtenet aanbieder Eneco bekijken of meer laag- en middagtemperatuur bronnen kunnen worden ingezet voor het verder verduurzamen van het warmtenet.

FOTO 1 | De ondertekenaars van het Warmteconvenant op 24 oktober 2023. Op de foto van links naar rechts Yvonne van der Brugge (Rijksvastgoedbedrijf), Vivianne Heijnen (Staatsecretaris van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat), As Tempelman (Eneco), Timo Kansil (Nationale Politie), gastheer ERDH-programmadirecteur Frans Deeelman, Joost Nelis (BAM), Frank Rijkaart (Provincie Zuid-Holland), Martijn Wiesenecker (Haaglanden Medisch Centrum) en Vincent Lokin (Unie van Waterschappen).

FOTO | Bas Kijzers

Intentieovereenkomst Flexvermogen

Alle netcongestiesenen staan op rood voor de Haagse regio. Op 11 juni 2025 spraken het Rijk, Provincie Zuid-Holland, gemeente Den Haag, OV-bedrijf HTM en het Rijksvastgoedbedrijf af om samen met netbeheerder Stedin aan de slag te gaan met het verminderen van pieken in het stroomgebruik, uitgesteld laden van elektrische auto's, slimmere aansturing van gebouwen en flexibele opslagcapaciteit van elektriciteit, zoals batterijen. Zo willen de partijen samen het tekort aan transportvermogen van elektriciteit in de stad aanpakken en het stroomnet stabiel houden. Als uitvloeisel van deze overeenkomst gaat het Rijksvastgoedbedrijf samen met ERDH in 2026 80 overheidsgebouwen in Den Haag onderzoeken. Hiermee worden gecontracteerde vermogens, piekgebruik, ruimte in de aansluitingen die mogelijk uitgewisseld kunnen worden en mogelijkheden om piekgebruik te verminderen in kaart gebracht. Ook wordt het plaatsen van flexvermogen zoals batterijen bij deze onderzoeken bekeken.

FOTO 2 | Demissionair minister Klimaat en Groene Groei Sophie Hermans in gesprek met gespreksleider en voorzitter van de ERDH-adviesraad Purdey van Wissen tijdens de feestelijke bijeenkomst Intentieovereenkomst Flexvermogen van 11 juni 2025 waarmee het startsein werd gegeven voor een gezamenlijke aanpak van netcongestie in Den Haag. **FOTO** | Fred Libochant

“Netcongestie kun je niet alleen oplossen. Door het gebruik van energie beter op elkaar af te stemmen, door ruimte te bieden zoals bij het plaatsen van Stadsbatterijen, kunnen wij ook een bijdrage leveren om binnen schaarste ruimte te vinden voor het plaatsen.”

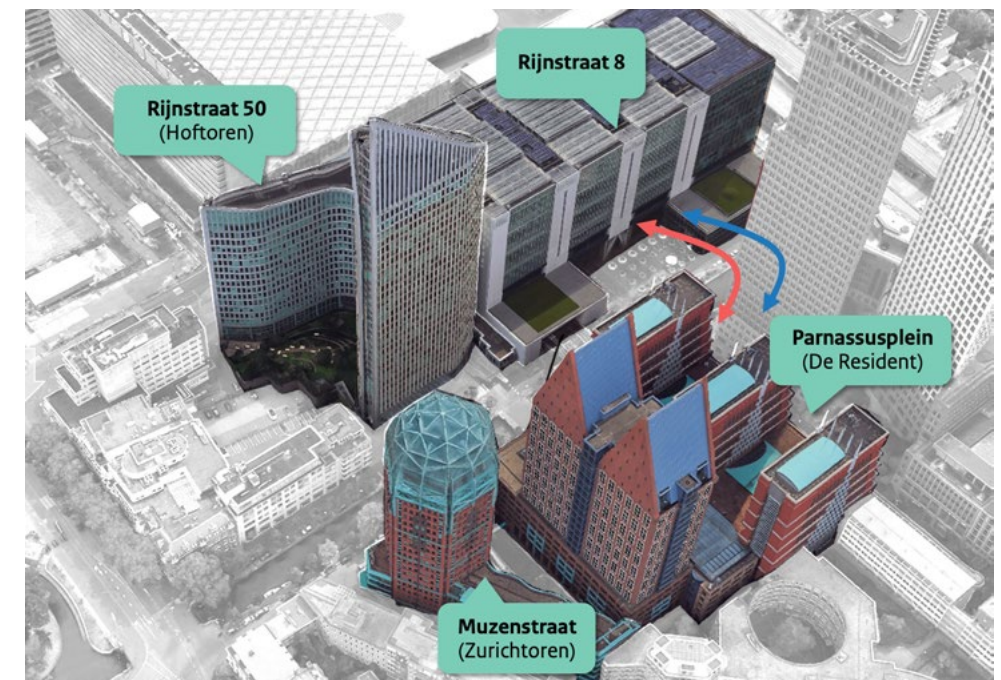
Strategisch adviseur huisvesting van de Raad voor de rechtspraak **Rik Olijve**

Eerste binnenstedelijke energiehub Parnassusplein

In de Haagse binnenstad concentreren zich tal van Rijkskantoren. Twee van die kantoren, Muzenstraat 3 en Parnassusplein 5 zijn in gebruik bij de Autoriteit Consument en Markt (ACM), Algemene Bestuursdienst (ABD) en de ministeries van VWS en SZW. Bij het verduurzamen van de energievoorziening van de twee gebouwen liep het Rijksvastgoedbedrijf aan tegen een onregelde Warmte-Koude-Opslag (WKO) en netcongestieproblemen. EnergieRijk Den Haag ontwikkelde een Energiehub waarbij aansluitvermogens van beide gebouwen worden gekoppeld, de bestaande Warmte-Koude-Opslag wordt geoptimaliseerd en de hoogtemperatuur stadsverwarming vrijwel volledig wordt uitgefaseerd. Door een groepstransportovereenkomst af te sluiten ontstaat ruimte om een warmtepomp te kunnen aansluiten. Bovendien wordt een deel van de oorspronkelijke aansluitcapaciteit van beide gebouwen vrijgespeeld voor Stedin om de netcongestie in de stad te verminderen. Ook wordt met het gebruik van de WKO de CO₂-uitstoot verminderd en worden betrokken gebouwen minder afhankelijk van externe energie. Tenslotte komt de hoogtemperatuur stadswarmte beschikbaar voor woningen en gebouwen die deze warmte wel nodig hebben.

Energiehub Parnassusplein

AFBEELDING 1 | Impressie van deelnemende gebouwen aan de energiehub Parnassusplein in het centrum van Den Haag. Hoftoren, Resident, Rijnstraat 8 en Rijnstraat 50, tezamen 251.000m² BVO met als resultaat: vier keer energieneutraal, vier keer klimaatneutraal, businesscase met zwarte cijfers te realiseren binnen contractwaarden van Stedin.

ILLUSTRATIE | Anne-Louise Bergkamp

De Stadsbatterij

De op 24 oktober 2023 in gebruik genomen Stadsbatterij onder Rijksgebouw Rijnstraat 8 geeft inzicht in het efficiënt inzetten van batterijen om zo een bijdrage te leveren aan het ontlasten van het elektriciteitsnetwerk. Dankzij de Stadsbatterij:

- Kunnen de pieken in het gebruik van elektriciteit worden opgevangen, wordt het elektriciteitsnetwerk ontlast;
- Kan elektriciteit worden opgeladen wanneer elektriciteit ruim voorhanden, dus goedkoop is;
- Kan hernieuwbare energie worden gebruikt op andere momenten dan het wordt opgewekt en
- Kan deze in de toekomst als energieknooppunt dienen waarmee ook andere gebouwen verbonden kunnen worden.

De batterij heeft een capaciteit van 500 kWh. Dat is voldoende om gedurende een week 200 werkplekken te kunnen voorzien van elektriciteit. Vanaf de plaatsing van de Stadsbatterij zijn experimenten uitgevoerd die inzichten hebben opgeleverd voor de plaatsing van volgende Stadsbatterijen in de stedelijke omgeving. De eerste resultaten hiervan zijn vastgelegd in [een handreiking](#) voor professionals in de energietransitie.

De stadsbatterij

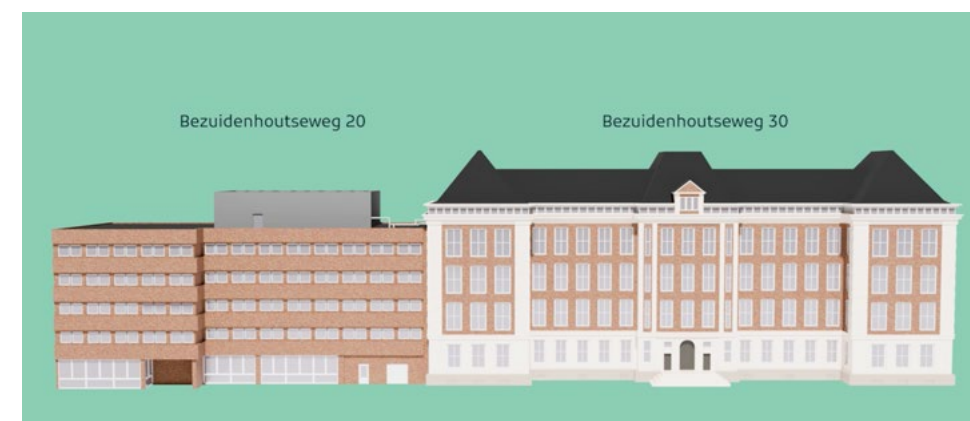

AFBEELDING 2 | Plaatsing van de Stadsbatterij in de onderdoorgang van Rijnstraat 8 in Den Haag. Met de Stadsbatterij is een grote grootschalige batterij-opslag voor Rijnstraat 8 gerealiseerd waarmee ervaring kan worden opgedaan en kennis kan worden gedeeld met vastgoedbeheerder en professionals in de energietransitie. **ILLUSTRATIE** | Anne-Louise Bergkamp

Gebouwoverstijgend koppelen van Warmte-Koude-Opslag (WKO)

Bezuidenhoutseweg 20 en 30

Overheidskantoren aan de Bezuidenhoutseweg 20 en 30 in Den Haag hebben vanaf 10 oktober 2024 de verwarmings- en koelingsinstallaties aan elkaar gekoppeld. Met deze koppeling levert nummer 30 in de zomer koude aan nummer 20 en krijgt daar, na het koelen, warmte voor terug. Die warmte slaat nummer 30 op in de Warmte-Koude-Opslag (WKO) zodat daar voldoende warmte beschikbaar is voor een volledige winter. Nummer 20 neemt alleen koude af als nummer 30 dat 'over' heeft. Het resultaat is een duurzamer energiesysteem voor beide gebouwen en een geoptimaliseerde inzet van de WKO door de koppeling tussen de gebouwen. Extra stadswarmte is nu niet meer nodig. Deze innovatieve aanpak illustreert dat bij een gebouwoverstijgende aanpak niet alleen het gebruik van fossiele brandstoffen kan worden teruggedrongen maar ook op energiekosten kan worden bespaard.

AFBEELDING 3 | WKO-koppeling Bezuidenhoutseweg 20 en 30: koude en warmte delen om energie besparen. Beeld uit [video-animatie](#).

“Ik zou het geweldig vinden als we een WKO onder de Hofvijver zouden kunnen realiseren waarop we gemeentelijk en Rijksvastgoed kunnen aansluiten.”

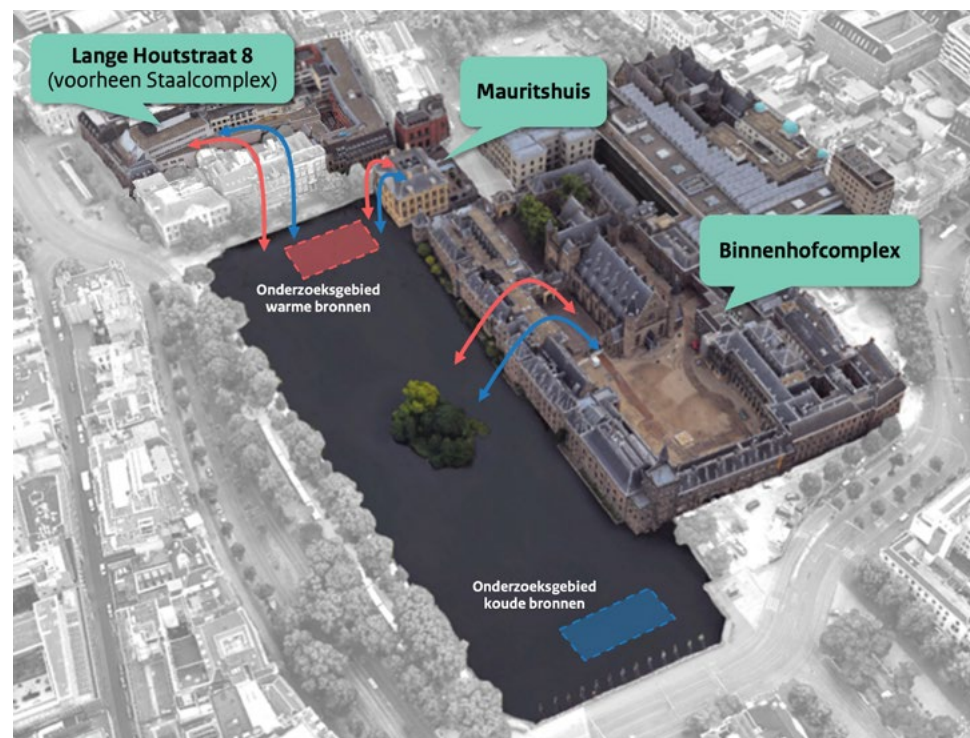
Directeur Centrale Vastgoedorganisatie van de gemeente Den Haag **Rob Molle**

Warmte-Koude-Opslag (WKO) onder de Hofvijver

De Haagse ondergrond heeft een grote potentie voor warmte/koude opslag. Echter, de drukte aan buizen en leidingen in die ondergrond beperkt de inzet hiervan. De Hofvijver is een van de weinige locaties in de binnenstad waar de ondergrond vrij is van buizen en leidingen. Onderzoek van ERDH bevestigt de grote potentie van een WKO onder de Hofvijver. Met een gebouwoverstijgende aanpak zouden zowel het Binnenhof, het voormalige complex van Staalbankiers en culturele instellingen zoals omliggende musea duurzamer verwarmd en gekoeld kunnen worden, het gebruik van fossiele energie voor het stadsverwarmingsnet kunnen terugdringen en bovendien de gebouwen veel minder afhankelijk van externe energiebronnen maken. Tenslotte worden de energiekosten met deze oplossing ook teruggedrongen.

WKO-net Hofvijver

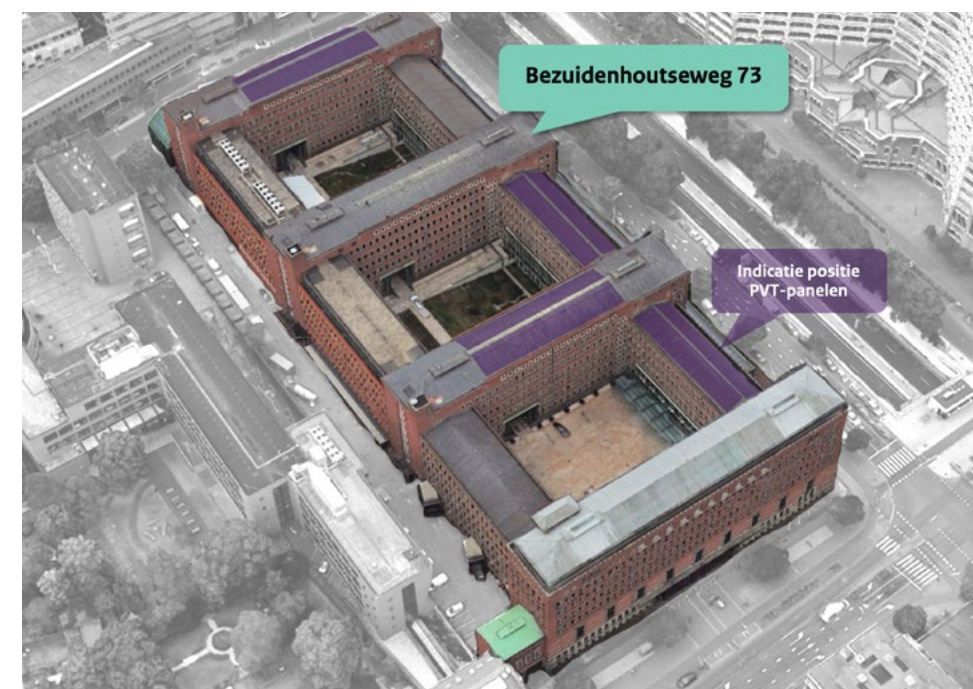

AFBEELDING 4 | Impressie van aan te leggen WKO-netwerk onder de Hofvijver. Met de aanleg van een WKO onder de Hofvijver kunnen Binnenhofcomplex, Lange Voorhoutstraat 8 en mogelijk ook het Mauritshuis duurzaam verwarmd en gekoeld worden. CO₂-uitstoot wordt daarmee vermeden en de afhankelijkheid van fossiele energie wordt hiermee verminderd. **ILLUSTRATIE** | Anne-Louise Bergkamp

700 innovatieve zonnepanelen op Rijksmonument

700 innovatieve zonnepanelen leveren naar verwachting vanaf 2027 elektriciteit en warmte voor Rijksmonument Bezuidenhoutseweg 73. De thermische zonnepanelen leveren warmte aan de Warmte-Koude-Opslag (WKO) waardoor de balans en de inzet van de WKO sterk verbeterd wordt en de afname van stadswarmte wordt beperkt. De aanleg van de panelen is onderdeel van het verduurzamen en vergroenen van gebouw en omgeving en levert op jaarbasis een besparing op de energielasten van ca. 300.000 euro.

Elektra en warmte oogsten op het dak

AFBEELDING 5 | Impressie van dakbedekking met innovatieve zonnepanelen van Rijksmonument Bezuidenhoutseweg 73. 716 innovatieve zonnepanelen leveren elektriciteit en dragen bij aan het verwarmen en koelen van dit monument en zorgen voor een forse verlaging van de energierekening. **ILLUSTRATIE** | Anne-Louise Bergkamp

“Goedkoop gas stroomt niet langer. We moeten investeren in isoleren, geothermie en warmtenetten om minder afhankelijk te worden.”

Wethouder Energietransitie van de gemeente Den Haag **Arjen Kapteijns**

Groene daken bruggebouwen over de Utrechtse Baan Oost en West

Twee bruggebouwen over de Utrechtse Baan staan in een sterk versteende stedelijke omgeving. Er is weinig omgevingsgroen en bovendien is er wateroverlast bij hevige regen en hittestress op warme zomerdagen. ERDH onderzoekt de mogelijkheden van het vergroenen van de daken van beide gebouwen binnen de beperkte ruimte die de toegepaste dakconstructie biedt. Zo kan een bijdrage worden geleverd aan het verminderen van wateroverlast en hittestress en bovendien een vermindering van het energieverbruik van beide gebouwen worden bereikt. Zo mogelijk wordt het vergroenen van de daken gecombineerd met het toepassen van zonnepanelen.

“We gunnen onze inwoners een schone lucht en een prettige leefomgeving, dat bereiken we onder andere door het vergroenen van de stad. De vergroening van de bruggebouwen zou hierin een mooi voorbeeld kunnen zijn, daarom wil ik benadrukken dat de gemeente Den Haag dit initiatief steunt.”

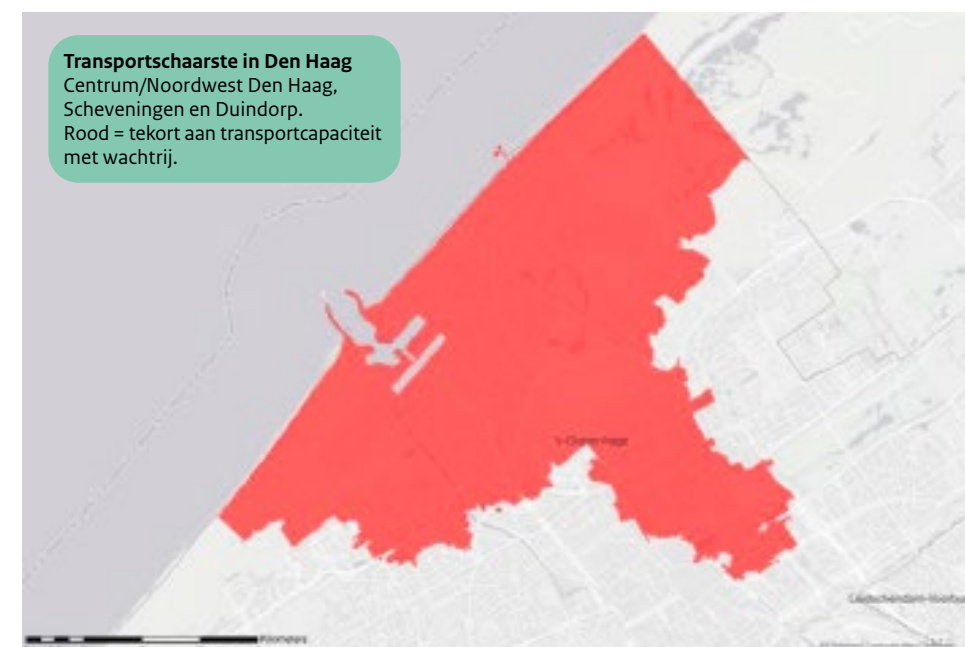
Wethouder Buitenruimte van de gemeente den Haag **Robert Barker**

ERDH: onze netcongestie-aanpak

De vraag naar elektriciteit groeit sneller dan de uitbreiding van het net. Het hoogspanningsnet van TenneT en het regionale net van Stedin zitten op of over hun maximale capaciteit.

Net als elders in Nederland staan vastgoedeigenaren in Den Haag voor een enorme opgave om aanpakken te bedenken en oplossingen te realiseren die de voortgang van vitale bedrijfsprocessen moeten waarborgen. ERDH nam het initiatief tot een bredere - horizontale - benadering en bracht partijen bijeen om gegevens te delen, onderzoek te doen, waar mogelijk beschikbare vermogens te delen en locaties in kaart te brengen waar flexvermogens, zoals batterijen, ingezet kunnen worden om het hoofd te bieden aan netcongestieproblemen. Op 11 juni 2025 resulteerde dit in de ondertekening van de Intentieovereenkomst Flexvermogen. In deze overeenkomst hebben het Rijk, Provincie Zuid-Holland, gemeente Den Haag, HTM en het Rijksvastgoedbedrijf met netbeheerder Stedin afspraken vastgelegd die moeten leiden tot het verminderen van pieken in het stroomgebruik, uitgesteld laden van elektrische auto's, slimmere aansturing van gebouwen en flexibele opslagcapaciteit van elektriciteit, zoals batterijen. Zo willen de partijen samen het tekort aan transportvermogen van elektriciteit in de stad aanpakken en het stroomnet stabiel houden.

FIGUUR 2 | Het tekort aan transportcapaciteit (netcongestie) in Den Haag. BRON | Stedin

ERDH-energietransitie advies

ERDH heeft een energietransitie advies ontwikkeld waarmee vastgoedeigenaren, passend in hun meerjarenonderhoudsplanung, handvatten krijgen aangereikt om te komen tot de gewenste energieprestatie. Het ERDH-energietransitie advies volgt de fasen van advies, ondersteuning, borging in de lijnorganisatie en monitoren. Inmiddels zijn energietransitie-adviezen voor 16 gebouwen opgesteld.

ERDH-vermogens- en flexscan

Daarnaast heeft ERDH een vermogens- en flexscan methodiek ontwikkeld waarmee adviezen gericht op het aanpakken van netcongestie worden opgesteld. In 2026 worden 80 gebouwen van het Rijksvastgoedbedrijf met behulp van deze ERDH-methodiek onderzocht.

Onze aanpak resulteert in:

- De ERDH-vermogensanalyse geeft inzicht in het gebruik van het afgenomen vermogen, de omvang, de gebruiksfrequentie en verdeling over de tijd;
- De ERDH-flexscan inventariseert toekomstplannen met gebouwen en onderzoekt potentiële uitwisseling van vermogens tussen gebouwen (energieburen) en verkent ook de mogelijkheden van energieopslag zoals met het plaatsen van batterijen;
- De ERDH test temperatuurverlaging verkent de mogelijkheden van het verlagen van de invoertemperatuur van het stadsverwarmingsnet zonder dat dit nadelige gevolgen heeft voor het werkcomfort van medewerkers of kunstverzamelingen zoals bij monumentale gebouwen. Een lagere invoertemperatuur biedt ook mogelijkheden om over te stappen op meer duurzame bronnen zoals WKO;
- En het ERDH-gebouwtransitie-advies.

De ERDH-aanpak van netcongestie biedt ook kansen om de vastgoedportefeuilles toekomstbestendig, weerbaar en fossielvrij te maken. Door tijdig flexibel vermogen te organiseren - zoals pieken afvlakken, opwek koppelen of energiehubbs te ontwikkelen - en mogelijkheden van een gebouwoverstijgende aanpak te verkennen, houden partijen regie over het verduurzamen van hun energievoorziening en bedrijfszekerheid.

“ Door samenwerking tussen bedrijven te bevorderen kan er efficiënter gebruik gemaakt worden van de beperkte capaciteit van het elektriciteitsnet. “

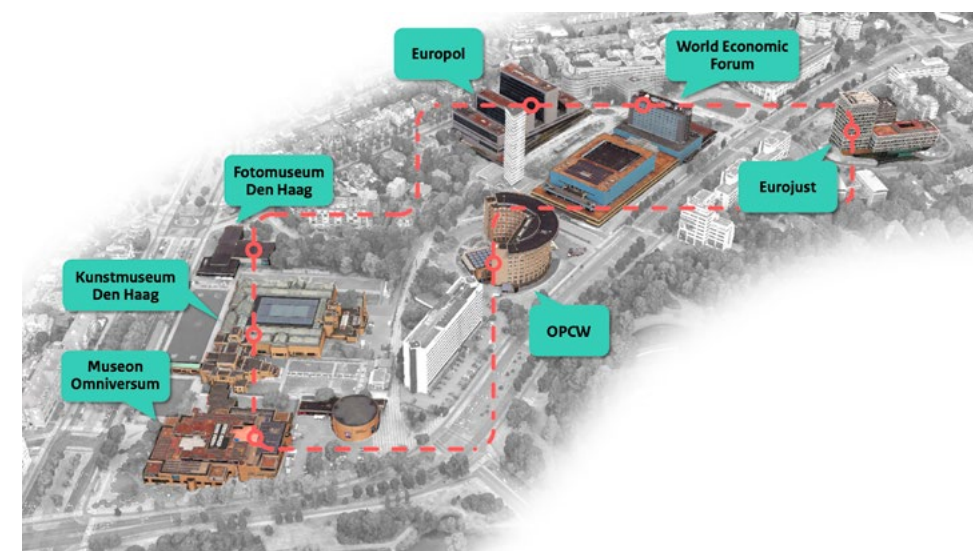
Portefeuillehouder Energie & Klimaat, oud-gedeputeerde provincie Zuid-Holland
Berend Potjer

Energiehub voor de World Forum-gebied: IZ-net

IZ-net is een slim energienet voor het World Forum-gebied van Den Haag waar diverse internationale organisaties en musea zijn gevestigd. IZ-net is het antwoord op toenemende zorgen over mogelijkheden van verduurzaming en groei van deze instellingen, gelet op de beperkingen op levering van elektriciteit door netcongestie. ERDH onderzoekt de wijze waarop een lokaal innovatief elektriciteitsnet kan bijdragen aan het verminderen van netcongestie. Het onderzoek richt zich op het verkennen van energieprofielen, de toekomstige inrichting van het net en samenwerkingsvormen, maar ook op techniek en verantwoordelijkheden, financiering en het inrichten van instrumentarium bij de realisatie om te kunnen meten en bijsturen. Bij het inrichten van IZ-net wordt dankbaar gebruik gemaakt van de ervaringen van de gemeente Den Haag met Slim Strandnet, een samenwerking met Stedin, om zo het lokale tekort aan capaciteit op het stroomnet in Scheveningen op te vangen. Inmiddels maken gemeentelijke diensten, strandpaviljoens en evenementen gebruik van dit net.

Verkenning IZ-net

AFBEELDING 6 | Impressie van IZ-net, een decentale benadering voor netcongestie in het World Forum-gebied van Den Haag met veel internationale instellingen en musea. ERDH onderzoekt groei onder netcongestiebeperkingen om duurzaamheid van energievoorziening te bevorderen en leveringszekerheid van elektriciteit te helpen waarborgen. **ILLUSTRATIE** | Anne-Louise Bergkamp

Diepenhorstlaan 20, Rijswijk

Diepenhorstlaan 20 in Rijswijk is een Rijksbedrijvencomplex, inclusief datacentrum en meet ruim 30.000 m² BVO. Gezien de technische levensduur van het gebouw en de continuïteit van de bedrijfsvoering is renovatie nodig. Het vertrek van de dienst Rijks Cultureel Erfgoed geeft ruimte om die renovatie te kunnen uitvoeren. Vooral de beoogde uitbreiding van het datacentrum noodzaakt te onderzoeken of het contractvermogen en de elektra-infrastructuur van Stedin hierop in de toekomst is voorbereid. Gebruikmakend van het ERDH-energietransitie advies en de ontwikkelde instrumenten Vermogensanalyse en Flexscan wordt dit in kaart gebracht.

Beatrixkwartier

Het Rijksvastgoedbedrijf heeft het voornemen om meerdere panden in het Beatrixkwartier te renoveren en (her)ontwikkelen. Grote uitdaging hierbij vormt het beschikbaar elektrisch vermogen. Verhoging van het contractvermogen is door netcongestie niet mogelijk. Waar voor een deel van gebouwen in de toekomst een tekort aan capaciteit dreigt, beschikt een ander deel van de gebouwen mogelijk over ruimte binnen de bestaande aansluitingen. Een gebiedsgerichte, gebouwoverstijgende aanpak, waarbij vermogens en energievraag tussen gebouwen of bijvoorbeeld met het leidingnet van HTM, slim worden afgestemd of gedeeld, kan een oplossing bieden voor zowel de bouwfase als het toekomstige gebruik van de gebouwen. ERDH brengt dit in kaart.

Samenwerken met OV-vervoerder HTM

In de Intentieovereenkomst Flexvermogen zijn afspraken gemaakt om tot een gezamenlijke aanpak van netcongestie in Den Haag te komen. Ook openbaarvervoerbedrijf HTM draagt hieraan bij met zijn eigen vermaasde bovenleidingnet voor trams en bussen. Het bedrijf onderzoekt mogelijkheden om bij te dragen aan het verminderen van netcongestie, bijvoorbeeld door gecontracteerd vermogen buiten de spijtijden te delen met andere partijen in de stad of door het koppelen van batterijen aan het bovenleidingnet om zo stroom op te kunnen slaan, maar ook door minder stroom te gebruiken door remenergie van trams te efficiënter te benutten.

Aanpak batterij-opslag Rijksvastgoedbedrijf

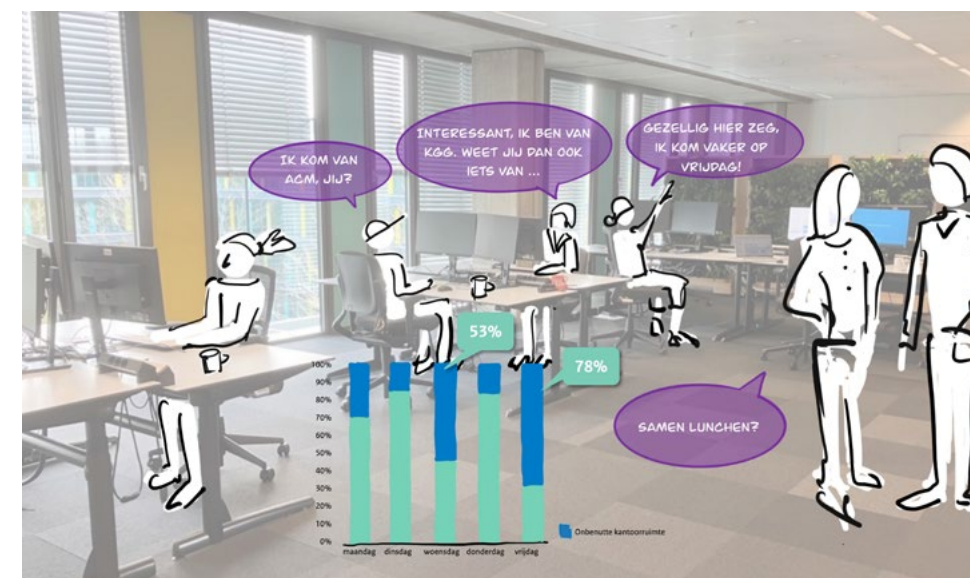
Het inzetten van batterijen biedt mogelijkheden om bij tekorten op het elektriciteitsnet direct capaciteit als buffer in te kunnen zetten. Gelet op de verwachte transport tekorten op het elektriciteitsnet worden op basis van een door ERDH ontwikkelde aanpak vermogensanalyses, mogelijkheden voor optimalisatie van gebruiksprofielen, benodigde capaciteit voor energieopslag en verkenningen van mogelijkheden voor energiehub in Den Haag in kaart gebracht. Zo kan ook worden bepaald op welke locatie en van welke omvang flexibel vermogen in de vorm van batterijen kan worden geplaatst, ook gelet op de inrichting van het Stedin-netwerk. Dat kan zowel gaan om systeem-batterijen als batterijen die binnen gebouwen worden geplaatst.

Slim & Duurzaam ruimtegebruik

Net als veel andere kantoorgebouwen in Nederland worden de kantoren van het Rijk niet optimaal benut. Met name op woensdag en vrijdag zijn kantoorgebouwen erg rustig, doordat mensen parttime of thuiswerken. ERDH nam het initiatief tot een slim en duurzaam ruimtegebruik-onderzoek. Hierin staat de vraag centraal hoe de verspilling - in ruimte, energie, CO₂ en kosten - door slimme oplossingen kan worden verminderd en tegelijkertijd de werktevredenheid kan worden verbeterd. Maar over hoeveel verspilling hebben we het dan eigenlijk? ERDH heeft hier samen met team *Data Science & Analyse* van het RVB en het atelier Rijksbouwmeester onderzoek naar gedaan aan de hand van deze stappen:

1. Het in kaart brengen van de bezettingsgraad van vijf kantoorgebouwen in Den Haag met betrouwbare bezettingsmetingen;
2. Het doorvertalen van de uitkomsten van dat onderzoek om inzicht te krijgen in de hoeveelheid m²'s leegstand over de gehele Rijkskantorenportefeuille in Den Haag;
3. Het berekenen van de ruimte-, energie-, CO₂-winst en kostenbesparing in het geval de Haagse Rijkskantoren wel optimaal bezet zouden zijn.
4. Dit ERDH-initiatief werd in 2025 met de RVB-Innovatieprijs gewaardeerd. Medio 2026 worden de uitkomsten van dit onderzoek bekend gemaakt.

Slim & Duurzaam ruimtegebruik

AFBEELDING 7 | Kantoren staan ook bij het Rijk op woensdagen en vrijdag grotendeels leeg. Wat kan beter? Energiebesparing (en verzachten netcongestie), verbeteren van de kantoorbeleving, kostenreductie en passende inzet capaciteit van het Rijk, maar ook sociale en milieutechnische duurzaamheid verbeteren. **ILLUSTRATIE** | Anne-Louise Berghamp

ERDH:

Kennisdelen, opschalen en doorstempelen

ERDH deelt actief opgedane kennis en ervaring. Met masterclasses, presentaties, een reeks aan publicaties, video's, website en social media ondersteunen wij beleidsmakers en professionals die de energietransitie in Den Haag én daarbuiten vormgeven:

- *Handreikingen*: in een reeks handreikingen worden professionals in de energietransitie volgens een vast format meegenomen in de mogelijkheden van gebouwtransitiepaden, testen temperatuurverlaging, afwegingskaders bij het plaatsen van verschillende soorten zonnepanelen en meer. Voor een uitgebreid overzicht zie ook www.energierijkdenhaag.nl.
- *Artikelen* geven meer verdieping op een aantal thema's, zoals netcongestie.
- *Masterclasses en kennissessies*; hierin nemen we professionals mee, bijvoorbeeld in de (on)mogelijkheden van de nieuwe Energiewet, transitiekunde en energiehub.
- *Leergang energietransitie*; in samenwerking met Hogeschool Inholland en Hogeschool Den Haag ontwikkelen een (post-)HBO-aanbod voor professionals in de energietransitie.
- *Presentaties*: in presentaties delen we kennis over lopende projecten zoals de ontwikkeling van e-hubs, koppelingen van Warmte-Koude-Opslag of methodieken als basis voor de aanpak van netcongestie.
- *Wetenschappelijke publicaties*; een drietal onderzoeken van Hogeschool Avans/Inholland ondersteunen het programma bij onze aanpak van de energietransitie.
- *Website/LinkedIn-kanaal*; met onlinekanalen en website en delen we op regelmatige basis onze aanpakken, resultaten en successen.
- *Video's*; in een reeks video's brengen we een drietal geslaagde interventies in beeld: het gebouw overstijgend koppelen van Warmte-Koude-Opslag, het plaatsen van een Stadsbatterij en het aanleggen van innovatieve zonnepanelen met koppeling aan een WKO op een Rijksmonument.
- *Maquette en animatie*: de WKO-koppeling tussen Bezuidenhoutseweg 20 en 30 brengen we op locatie van nummer 20 in beeld; een online animatie ondersteunt de presentatie hiervan.
- *Meerjarig Professional Doctor promotie start 2026*. De promovendus richt zich op het ontwikkelen van herhaalbare, schaalbare en bestuurbare systeemkaders voor energie- en infrastructuurvraagstukken, zoals het ontwikkelen van een energiehub.

Kennisdelen zie ik als belangrijkste motivatie voor deelname aan de ERDH-Adviesraad.”

Hoofd Facilitaire Zaken van de BNG **Martin Kuijper**

Er zijn meer dan genoeg uitdagingen om de ERDH-wijze van samenwerken elders in het land nuttig te maken, bijvoorbeeld in Utrecht waar we voor vergelijkbare opgaven staan als in Den Haag.

Rijksvastgoed directeur Strategie en Digitalisering **Max Droste**

FOTO 3 | ERDH-kennissessie over decentrale oplossingen voor netcongestie op 12 februari 2026 in het provinciehuis van Zuid-Holland. FOTO | Thomas Verhoeven

ERDH: onze agenda

De leidende ambitie van EnergieRijk Den Haag is het 2040 klimaatneutraal en weerbaar maken en voor de energievoorziening zoveel mogelijk gebruikmaken van lokale, hernieuwbare bronnen voor de gebouwen in ons werkgebied. Met slimme energie- en installatieconcepten en een gebouw-overstijgende aanpak. Zo komen oplossingen binnen bereik die niet mogelijk zijn met de traditionele 'gebouw-voor-gebouw' aanpak.

Het programma EnergieRijk Den Haag kent drie strategische doelen waarmee invulling wordt gegeven aan de centrale ambitie. Het zijn de 'knoppen' waaraan het programma wil draaien:

1. *Synergie creëren* tussen een gebouwgerichte en gebouwoverstijgende aanpak voor het verduurzamen en de energievoorziening van gebouwen;
2. *Samenwerking* opzetten en onderhouden met andere stakeholders in het gebied (overheden, eigenaren, energiebedrijven, netbeheerder, etc.) als noodzakelijke voorwaarde voor het ontwikkelen van gebouwoverstijgende aanpakken;
3. *Ontwikkelen, operationaliseren en delen* van een zichtbare, schaalbare, repeteerbare en lerende aanpak om hiermee zowel de eigen organisatie(s) als anderen - binnen of buiten ons gebied - te inspireren bij het realiseren van hun verduurzamingsopgave.

Drie thema's binnen het ERDH-programma geven invulling aan deze doelen:

1. Thema Gebouw richt zich op het klimaatneutraal maken en verduurzamen van de energievoorziening van de gebouwen en/of groepen gebouwen;
2. Thema Gebied richt zich op een gebouwoverstijgende aanpak, met name het verduurzamen van de energievoorziening van gebieden in samenhang met de verduurzaming van de geselecteerde (semi)overheidsgebouwen;
3. Thema Kennis richt zich op kennisontwikkeling, deling en borging van het ERDH-programma.

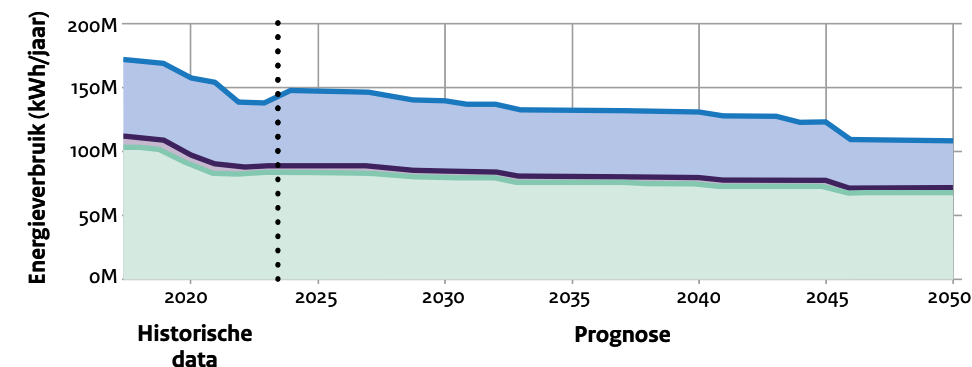
Vastgoedportefeuille Paris Proof

Om te zorgen dat de gebouwen binnen de scope van het ERDH-programma in 2040 aan de klimaatdoelstellingen voldoen hebben we inmiddels voor 16 gebouwen een energietransitieadvies opgesteld. Hierin is de huidige energieprestatie onderzocht en is er gekeken welke maatregelen effectief zijn om te kunnen bijdragen aan deze doelstellingen.

Met de huidige plannen zal 60.000.000 kWh aan energie bespaard kunnen worden in de onderzochte 16 gebouwen. De CO₂-reductie bedraagt 40.000.000 kg/jaar in 2040. Hiermee zullen deze gebouwen in 2050 voldoen aan de landelijke klimaatdoelstellingen. Het grootste deel hiervan komt voor rekening van de verwachte verduurzaming van het elektriciteitsnet en het warmtenet.

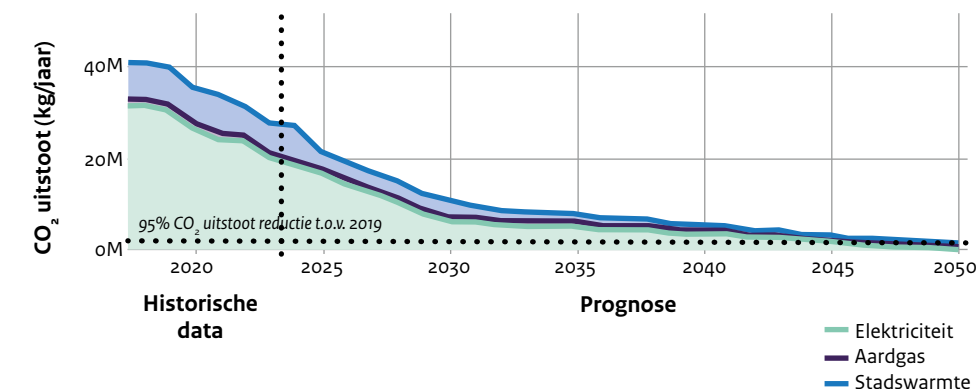
Energieverbruik per jaar

Het onderstaande diagram toont het totale energieverbruik binnen de ERDH-scope in de afgelopen jaren, aangevuld met een prognose tot 2050 op basis van de geplande routekaarten.

CO₂-uitstoot per jaar

Het onderstaande diagram toont de historische en geprognosticeerde operationele CO₂-uitstoot per jaar binnen de ERDH-scope tot 2050 op basis van de geplande routekaarten. De uitstoot is afgezet tegen de veelgebruikte doelstelling van 95% reductie ten opzichte van 2019.

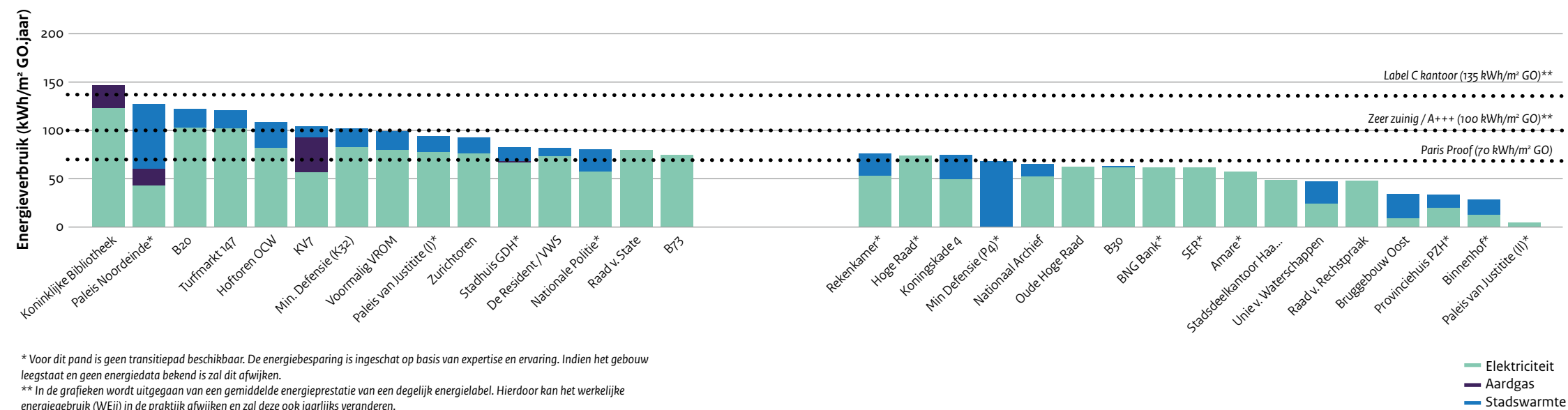
FIGUUR 3 | Energieverbruik en CO₂-uitstoot per jaar voor 16 onderzochte gebouwen; stadswarmte is inclusief WKO's. De verticale stippellijnen markeren het onderscheid tussen historische data en prognose.

Implementatie coaches

Met de inzet van implementatie coaches zal ERDH de aankomende tijd de vinger aan de pols houden om ervoor zorgen dat deze doelstellingen ook worden gehaald. Hierbij gaan we ook in gesprek met de partners en een faciliterende rol te spelen de benodigde stappen te kunnen zetten richting implementatie van energiebesparende maatregelen.

Energiegebruik per gebouw na uitvoering van routekaart

Het onderstaande diagram toont het jaarlijkse energiegebruik per vierkante meter gebruiksoppervlakte per jaar na uitvoering van de routekaart, gesorteerd van hoog naar laag. De waarden zijn afgezet tegen een gemiddeld overheidskantoor in 2024, de renovatiestandaard (label A+++)

FIGUUR 4 | Geprognostiseerd energiegebruik voor een deel van ERDH-portefeuille na uitvoering de verbetermaatregelen uit het ERDH-energietransitie-advies. ERDH benut onderzoek bij 16 gebouwen om met eigenaren van de andere gebouwen in de portefeuille te bespreken op welke wijze transitiepaden in de meerjarenonderhoudsplanning kan worden opgenomen.

ERDH: de gebouwen in ons werkgebied

EnergieRijk Den Haag richt zich op (semi-)overheidsgebouwen in Den Haag.

AFBEELDING 7 | Spreiding van gebouwen in ERDH-werkgebied; clusters in centrum en het World Forum-gebied van Den Haag. Scope ERDH gebouwen medio 2025. Ondertussen is de scope van ERDH uitgebreid met alle RVB gebouwen.

Onderstaand worden de gebouwen in het ERDH-werkgebied in Den Haag in alfabetische volgorde gepresenteerd. Een uitgebreide beschrijving van de gebouwen is te vinden op [onze website](#).

Bezuidenhoutseweg 20, Den Haag

- Gebouwd in 1979
- Bewoners: Dienst Justitiële Inrichtingen, de Dienst Geestelijke Verzorging en het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: WKO wordt gedeeld met Bezuidenhoutseweg 30

Bezuidenhoutseweg 30, Den Haag

- Gebouwd in 1917, gerenoveerd in 2017
- Bewoners: Sociaal Cultureel Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving, Centraal Planbureau, Centrum voor Ethiek en Gezondheid, Centrale Commissie Mensgebonden Onderzoek, Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, Gezondheidsraad
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: WKO wordt gedeeld met Bezuidenhoutseweg 20

Bezuidenhoutseweg 60, Den Haag

- Gebouwd in 1972
- Bewoner: Sociaal Economische Raad
- Energielabel: G
- Bijzonderheden: renovatie in voorbereiding

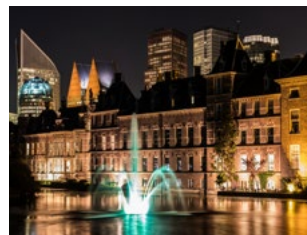
Bezuidenhoutseweg 73, Den Haag

- Gebouwd in 1958, gerenoveerd in 2012
- Bewoners: ministeries van Algemene Zaken, Economische Zaken en Klimaat & Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
- Energielabel: B
- Bijzonderheden: plaatsing 700 innovatieve zonnepalen in voorbereiding; hierbij wordt zowel warmte als elektriciteit geproduceerd, koppeling zonnepanelen met WKO.

Binnenhof 19, Den Haag

- Acht eeuwen oud complex, in renovatie
- Bewoners: na renovatie Eerste en Tweede Kamer, de Raad van State en het ministerie van Algemene Zaken
- Energielabel: n.v.t.
- Bijzonderheden: wordt na renovatie duurzaam verwarmd met WKO Hofvijver

Churchillplein 10, Den Haag

- Gebouwd in 1969
- Bewoners: international congrescentrum World Forum
- Energielabel: E
- Bijzonderheden: verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

Diepenhorstlaan 20, Rijswijk

- Gebouwd in 1987, kantoorgebouw en datacentre
- Bewoners: datacentre SSC-ICT
- Energielabel: C

Eisenhowerlaan 73, Den Haag

- Gebouwd in 2011
- Bewoners: Europol
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: beschikt over WKO, verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

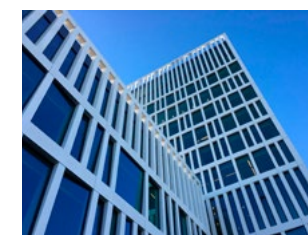
Hogewal 17, Den Haag

- Koninklijke Stallen
- Bewoners: Het Koninklijk Staldepartement, Dienst van het Koninklijk Huis
- Energielabel: n.v.t.
- Bijzonderheden: Rijksmonument

Johan de Wittlaan 9, Den Haag

- Gebouwd in 2017
- Bewoners: Eurojust
- Energielabel: A+++
- Bijzonderheden: beschikt over WKO, verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

Johan de Wittlaan 32

- Gebouwd in 2017
- Bewoners: Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW)
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

Juliana van Stolberglaan 4, Den Haag

- Gebouwd in 1999
- Bewoners: Raad voor de Rechtspraak
- Energielabel: C
- Bijzonderheden: Rijksmonument

Kalvermarkt 32, Den Haag

- Complex bestaat uit Kalvermarkt 32, Kalvermarkt 38, Bagijnestraat 40, Plein 4
- Bewoners: ministerie van Defensie
- Energielabel:
- Bijzonderheden: Plein 4 is Rijksmonument, complex beschikt over WKO

Kneuterdijk 1, Den Haag

- Gebouwd in 1924
- Bewoners: Raad voor de Rechtspraak
- Energielabel: E
- Bijzonderheden: Rijksmonument

Kneuterdijk 22, Den Haag

- Gebouwd in 1716
- Bewoners: Raad van State
- Energielabel:
- Bijzonderheden: Rijksmonument, beschikt over WKO

Koninginnegracht 2, Den Haag

- Gebouwd in 1983
- Bewoners: BNG
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: in renovatie naar A+++ label

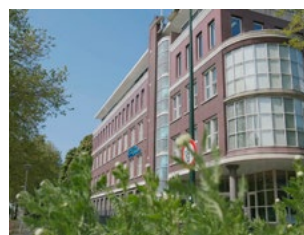
Koningskade 4, Den Haag

- Gebouwd in 1969, gerenoveerd in 2002-20024
- Bewoners: SSC-ICT, het WODC, de ANVS, FM Haaglanden en de Emissie Autoriteit
- Energielabel: B
- Bijzonderheden: beschikt over een WKO

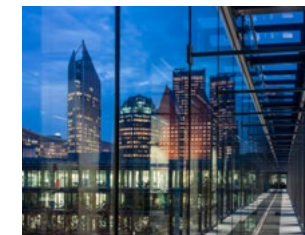
Koningskade 40, Den Haag

- Gebouwd in 1994
- Bewoners: Unie van Waterschappen
- Energielabel: A

Korte Voorhout 7, Den Haag

- Gebouwd in 1975, gerenoveerd in 2008
- Bewoners: ministerie van Financiën; Rijksvastgoedbedrijf
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: beschikt over een WKO

Korte Voorhout 8, Den Haag

- Gebouwd in 2011-2016
- Bewoners: de Hoge Raad
- Energielabel: A++
- Bijzonderheden: beschikt over een WKO

Korte Vijverberg 7, Den Haag

- Gebouwd in 1636 als Sint Sebastiaansdoelen
- Bewoners: Haags Historisch museum
- Energielabel:
- Bijzonderheden: momenteel gesloten wegens renovatie, Rijksmonument

Lange Voorhout 8, Den Haag

- Gebouwd in 1884, gerenoveerd in 1991-1997
- Bewoners: Algemene Rekenkamer
- Energielabel: A+
- Bijzonderheden: Rijksmonument

Lange Voorhout 34, Den Haag

- Gebouwd in 1736
- Bewoners: tijdelijke huisvesting van de Eerste Kamer en de Raad van State
- Energielabel: G
- Bijzonderheden: Rijksmonument

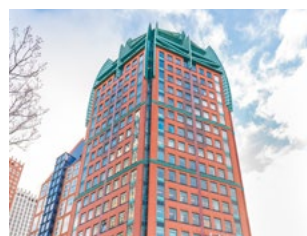
Lijnbaan 32, Den Haag

- Gebouwd in 1979
- Bewoners: Haaglanden Medisch Centrum
- Energielabel: A (betreft adres Westeinde 150)

Muzenstraat 31, Den Haag

- Gebouwd in 1999
- Bewoners: Autoriteit Consument en Markt (ACM), Algemene Bestuursdienst (ABD)
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: verkennen mogelijkheden energiehub

Nieuwe Uitleg 1, Den Haag

- Gebouwd in 1997
- Bewoners: Nationale Politie
- Energielabel: A

Noordeinde 66-68, Den Haag

- Gebouwd in 1640
- Bewoners: Dienst Koninklijk Huis, werkpaleis van de Koning
- Energielabel: n.v.t.
- Bijzonderheden: Rijksmonument, beschikt over zonnepanelen, monumenten isolatieglas. Na test temperatuurverlaging werden installaties zuiniger afgesteld zonder verlies van comfort voor bewoners of risico's voor de monumentale inrichting van het gebouw

Parnassusplein 5, Den Haag

- Gebouwd in 1965, gerenoveerd in 1998
- Bewoners: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: beschikt over WKO, verkennen mogelijkheden energiehub

President Kennedylaan 5, Den Haag

- Gebouwd in 1985
- Bewoners: Museon
- Energielabel:
- Bijzonderheden: verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

Prins Clausplein 20, 60, Den Haag

- Gebouwd in 1997
- Bewoners: het gerechtshof, het arrondissementsparket, het ressortsparket, het College van beroep voor het bedrijfsleven en het College bescherming persoonsgegevens.
- Energielabel: Prins Clauslaan 20 label C, Prins Clauslaan 60 label D
- Bijzonderheden: beschikt over WKO

Prins Willem-Alexanderhof 5, Den Haag

- Gebouwd in 1982
- Bewoners: Koninklijke Bibliotheek, Letterkundig Museum, Kinderboekenmuseum, RkD, het secretariaat van CDNL en kantoren van Europeana, DEN, LIBER en IFLA

Prins Willem-Alexanderhof 20-22, Den Haag

- Gebouwd in 1979
- Bewoners: de Onderwijsraad, het Nationaal Archief, Raad voor Cultuur, het College ter Beoordeling van Geneesmiddelen
- Energielabel: B

Rijnstraat 8, Den Haag

- Gebouwd in 1972, in 2017 genoveerd als duurzaam flexibel rijkskantoor
- Bewoners: ministerie van Buitenlandse Zaken, ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Immigratie- en Naturalisatiedienst, Centraal Opvang Asielzoekers en Dienst Terugkeer & Vertrek
- Energielabel: A++
- Bijzonderheden: beschikt over WKO, Stadsbatterij, zonnepanelen, verkennen mogelijkheden energiehub

Rijnstraat 50, Den Haag

- Gebouwd in 2002
- Bewoners: ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap, Kansspelautoriteit, CIBG, Rijks schoonmaakorganisatie en DUO
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: verkennen mogelijkheden energiehub

Spui 68-70, Den Haag

- Gebouwd in 1990-1995
- Bewoners: stadhuis gemeente Den Haag, bibliotheek, kantoorruimte, evenement ruimte en gemeentearchief
- Energielabel: B
- Bijzonderheden: beschikt over WKO

Spui 187, Den Haag

- Gebouwd in 1993, 2023 gerenoveerd
- Bewoners: Nationaal theater
- Energielabel:
- Bijzonderheden: beschikt over een WKO

Stadhouderslaan 37, Den Haag

- Gebouwd in 1985
- Bewoners: Museon/Omniversum
- Energielabel: A
- Bijzonderheden: verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

Stadhouderslaan 41, Den Haag

- Gebouwd in 1935
- Bewoners: Kunstmuseum Den Haag
- Energielabel: n.v.t.
- Bijzonderheden: Rijksmonument, verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

Stadhouderslaan 43, Den Haag

- Gebouwd in 2002
- Bewoners: Fotomuseum Den Haag
- Energielabel:
- Bijzonderheden: verkennen mogelijkheden energiehub Internationale Zone (IZ-net)

Turfmarkt 147, Den Haag

- Gebouwd in 2012
- Bewoners: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het ministerie van Justitie en Veiligheid
- Energielabel: A++
- Bijzonderheden: beschikt over WKO, verkennen mogelijkheden energiehub

Zuid-Hollandplein 1, Den Haag

- Gebouwd in 1963
- Bewoners: provincie Zuid-Holland
- Energielabel: gebouw A: A++, gebouw B: A++, gebouw C: A++++, gebouw D: A++, gebouw: A++
- Bijzonderheden: beschikt over WKO

Overzicht van ERDH-publicaties

ERDH-handreikingen

In de reeks handreikingen voor professionals in de energietransitie zijn de volgende publicaties verschenen:

Verzachten netcongestie:

- Handreiking innovatie stadsbatterij
- Handreiking energiehubs (in voorbereiding)

Opschalen koude en warmte:

- Handreiking businesscase voor WKO-netten
- Handreiking test temperatuurverlaging

Slimme en duurzame gebouwen:

- Handreiking gebouwtransitiepaden
- Handreiking circulair PV
- Handreiking Thermisch PV
- Handreiking innovatie windturbine

Overige handreikingen:

- Handreiking Trias Territoria
- Handreiking alliantievorming

Wetenschappelijke publicaties

In een drietal wetenschappelijke publicaties beschrijft In Holland hogeschool lector Perica Savanovic de ontwikkeling en implementatie van het programma EnergieRijk Den Haag als voorbeeldbijdrage aan de energietransitie.

- Deel I: EnergieRijk Den Haag, een ontwikkelend verhaal
- Deel II: EnergieRijk Den Haag, het doorzetten van programmatische transitie
- Deel III: EnergieRijk Den Haag, reflectie en vervolg, deel 3, Energietransitie door collectieve gebiedsafspraken en individuele gebouwacties

Een volledig overzicht van ERDH-publicaties, video's, animaties en artikelen zijn te downloaden of te bekijken op [onze website](#).

EnergieRijk Den Haag; samenwerken aan energietransitie en weerbaarheid van gebouwen met partners in de stad:

© ERDH 2026

Meer informatie over het EnergieRijk Den Haag programma?
Kijk op www.energierijkdenhaag.nl

Portretfotografie in deze uitgave: Les van Lieshout, Fred Libochant

Samenwerken met ERDH? Stuur een email naar postbus.erdh@rijksverheid.nl

Overname van inhoud uit deze uitgave is in overleg toegestaan.

Deze publicatie is geprint op FSC-papier